

ULF HOUE

Cand.Mag. i Litteraturvidenskab fra Københavns Universitet

AT LÆSE EFTER GENERNE

VIDENSKABSTEORETISKE PROBLEMER I DEN DARWINISTISKE LITTERATURTEORI

READING FOR THE GENES: METHODOLOGICAL PROBLEMS IN LITERARY DARWINISM

Literary Darwinism challenges mainstream literary scholars by claiming that literary phenomena can be explained by biological theory. The Darwinists claim that modern literary studies lack a solid scientific base and that this is due to the influence of the postmodernists. Rather than idle speculations about textual auto-poiesis and the death of the author, literary scholars should adopt the methodologies of the natural sciences and thus produce real explanations. This essay argues that even though there is certainly much of so-called postmodernism that can be criticized and that modern literary studies lack a thorough debate about the nature of scientific inquiry, the study of literature remains fundamentally the study of text. Thus, text sets the criteria for proper scientific procedure and methodology in the field of literary studies. This is not to deny that man is the product of natural selection or that bodies and brains are the readers and writers of text. But these facts are but conditions of possibility. Knowledge of biological theory will only to a very limited extent give real explanations of literature and culture: in fact, such explanations are almost always trivial and thus incapable of producing new knowledge. Biology is not only ill suited to give us new insights; it cannot provide a scientific base. This is because in order to obtain objective knowledge of literary phenomena, the object of inquiry is not human nature but real text. Instead, we must look to intertextuality and constructivism to provide the criteria of proper science.

KEYWORDS | *literary studies; darwinism; philosophy of science; evolutionary psychology; postmodernism; constructivism*

Efterhånden som den moderne biologi går sin sejrsgang, bliver flere og flere akademiske discipliner draget ind i dens interessefelt: antropologi, økonomi, politologi¹ – og også litteraturvidenskab. I forlængelse af entomologen E.O. Wilsons arbejde med den såkaldte “sociobiologi”² bliver stadig nye dele af menneskets sociale liv undersøgt i et neodarwinistisk perspektiv. Indtil videre har de *litterære darwinister*, som jeg for nemheds skyld i denne artikel skal kalde “evolutionisterne”, kun haft begrænset indflydelse uden for deres egen kreds, men siden de første udgivelser

1 Se f.eks. Betzig; Frank; Fukuyama; Hodgson. Daniel Dennet kalder simpelthen naturlig selektion for en “universel syre” (Dennet 521).

2 Se *Sociobiology; On Human Nature; Consillience*.

i midten af halvfemserne har der været en støt stigende produktion af bøger, der søger at give biologiske forklaringer på litteratur.

Bedst kendt er nok David og Nanelle Barash's *Madame Bovary's Ovaries*. Heri tager de en række af den vestlige kanons centrale værker under behandling og søger at vise, hvordan de hver især grundlæggende er struktureret af eller bekræfter dybtliggende psykosociale mekanismer, der er opstået i menneskets evolutionære forhistorie. Således er *Othello* en historie om en mand, der med vold og magt vil sikre sig, at han alene kan være faren til Desdemonas (kommende) børn. Tilsvarende er der intet mærkeligt i, at stedmødre som Askepots er onde – de vil ikke spille deres tid og resurser på et barn, de ingen genetiske aktier har i. Jane Austens værker er en stor meditation over (især kvindelige) reproduktive strategier; Portnoy vil have alt, hans forældre har at give; og Emma Bovary vil have tryghed fra Charles – men smukke gener fra Rodolphe eller Léon.

Som med alle andre teoretiske strømninger indtager også evolutionisterne en række forskellige positioner. Men omkring foregangsmanden Joseph Carroll³ findes der i dag en kreds af litterater, der deler en relativt homogen række teoretiske antagelser, en metode og en kritik af den eksisterende litteraturvidenskab. Mit projekt her er ikke at kritisere neodarwinismen, som jeg beundrer, eller at afvise, at Darwin kunne have noget at sige om litteratur. Det er derimod at afvise den måde, hvorpå præcis disse litterære evolutionister forestiller sig, biologien kan danne grundlag for en kulturvidenskab som litteraturstudiet.

En antagelse alle ovennævnte deler er, at den evolutionære psykologi⁴ af alle psykologiske teorier bedst og mest videnskabeligt beskriver menneskets indre liv – og dermed menneskets natur. Eftersom litteratur i deres optik grundlæggende handler om den menneskelige natur (menneskenes følelses- og tankeliv, som det har set ud til alle tider), er evolutionær psykologi altså det mest videnskabelige udgangspunkt for en litteraturteori. De kritiserer den moderne litteraturvidenskab for at være "postmoderne", hvilket i deres optik er forestillingen om, at mennesket ikke har en natur, men er en "social konstruktion" – dvs. et produkt af samtiden og kulturhistorien. Denne position afviser de blankt som uvidenskabelig, idet de henviser til et omfattende empirisk materiale, der godtgør, at mennesker til alle tider og alle steder har haft det samme psykologiske udstyr: præcis som det kommer til udtryk i den litterære kanon.

Det, jeg godt kan lide ved den litterære darwinisme, er, at den rejser spørgsmålet om videnskabelighed i arbejdet med tekster. Men i modsætning til evolutionisterne mener jeg ikke, at man kan gøre litteraturteorien mere videnskabelig ved at modellere den over et andet felt (såsom biologi). Derimod vil jeg argumentere for, at litterær videnskabelighed er et spørgsmål om den rette omgang med feltets egen

empiri: tekst. Den darwinistiske litteraturteori, i hvert fald den del af den jeg skal diskutere her, leverer, idet de misforstår dette, ikke et brugbart fundament eller et nyt paradigme for litterær videnskabelighed.

Kulturen som adaption

Wilson og hans elever, heriblandt de darwinistiske litterater, hæfter sig ved, at kun mennesket blandt alle dyr frembringer kultur i stor stil. Altså må kulturen kunne føres tilbage til *den menneskelige natur*, som den er opstået ved naturlig selektion. Det betyder ikke, at kultur nødvendigvis i sig selv er adaptivt – altså udgør en fordel i "kampen om tilværelsen" (Darwin 344).⁵ Wilson selv, f.eks., betragter kulturen nærmest som en art misvækst:

"Jeg tror, at nøglen til civilisationens oprindelse er *hypertrofi*, tidligere strukturers ekstreme vækst. Ligesom elefantungens tænder, der forlænges som stødtænder, og den mandlige elgs kranie, der vokser til et forbløffende stort gevir, har basale, sociale adfærdsmønstre blandt jæger-samlere forvandlet sig til uventet elaborerede, endda monstrøse, former i mere udviklede samfund [...] De fleste, hvis ikke alle, fremtrædende træk ved det moderne samfund kan forklares som hypertrofiske modifikationer af biologisk meningsfulde institutioner hos jæger-samlere og tidlige stammesamfund." (Wilson, *Human Nature*, 89-92)

Mennesket er for Wilson altså grundlæggende utidigt, fordi det som naturlig udvalgt art er adapteret til at leve i et miljø, som ikke har eksisteret i årtusinder. Biologisk set er vi i dag praktisk taget de samme væsner, som vi var i den ældre stenalder – det såkaldte "*environment of evolutionary adaptedness*". De (kulturelle, teknologiske, samfundsmæssige) forskelle, der er i vores livsverden i dag i forhold til dengang, står i konflikt med vores genetik. Hver for sig kan disse forskelle være hensigtsmæssige, men som totalitet udgør de en stressende modernitet og fremviser et forvansket billede af den menneskelige natur: "hypertrofiske modifikationer af biologisk meningsfulde institutioner".

Vi har altså at gøre med en menneskelig natur, der, efterhånden som ydre trusler håndteres, bliver sin egen værste fjende. Uanset om det er en korrekt opstilling, er det en ubrugelig indsigt for kulturvidenskaben. Hvis man tager som udgangspunkt, at kulturprodukter besidder denne kvalitet af *irrealis*,⁶ at de, kunne man også sige, blot er biprodukter af menneskeartens evolution, kommer man næsten automatisk til at drage den metodisk problematiske konsekvens, at det, der skal forklares, ikke er produkterne selv, men producenten. Og det er retteligt et psykologisk studie.

Jeg vil derimod insistere på, at det "pragmatisk første" for en litteraturvidenskab må være litteratur. Det betyder ikke, at man skal ignorere forfattere og læsere.

3 Af Carroll, se *Evolution and Literary Theory; Literary Darwinism; Reading Human Nature*. Af andre centrale tekster, der ikke ellers omtales her i artiklen, kan nævnes: Austin, *Useful Fictions*; Gottschall og Wilson, *Literary Animal*; Grodal, *Embodied Vision*; Martindale, Locher og Petrov, *Approaches*.

4 Se Barkow, Cosmides og Tooby, *Adapted Mind*; Pinker, *How the Mind Works*.

5 Skønt nogle gør, se Dissanayake.

6 En tendens der deles af de marxister, der kalder al eksisterende kultur for ideologi.

Men ligesom vi ikke beskriver en fuglevinges aerodynamik med henvisning til dens evolution, er også litteraturen underlagt sine egne vilkår og sammenhænge, og disse må undersøges for sig. Alle forfattere og læsere, vi kender til, er mennesker. Det er med andre ord et banalt faktum, at litteraturen er menneskelig. Det, der ikke er banalt, er *variationerne inden for litteraturen* (blandt forfattere, læsere, bøger): alt andet end det, vi har tilfælles som mennesker. Litteraturen giver mening, m.a.o., for så vidt mennesker er forskellige. I den udstrækning litteraturvidenskaben er en selvstændig disciplin forskellig fra en "litteratur-psykologi", må den tage sit udgangspunkt i det, der står i teksten. Litteratur er en særlig ting, og kun for skeptikeren og for idealisten er det et psykologisk faktum.

Menneskets natur

Den darwinistiske litteraturvidenskab har to afgørende dimensioner: dels en insisteren på at nøglen til litteraturen er den menneskelige natur, og dels et opgør med "postmodernismen". De to dimensioner hænger tæt sammen, fordi evolutionisterne påstår, at postmodernismens problem er en fejlagtig psykologisk model, nemlig én der benægter, at der er en universel menneskelig natur.⁷ Jeg er bestemt enig i, at mange postmodernister kan kritiseres for mange ting – men denne kritik går fejl af sit mål. Det skyldes, at når postmodernisterne og evolutionisterne taler om den menneskelige natur, taler de om delvist forskellige ting (og i øvrigt at evolutionisterne nægter at læse postmodernisterne gavmildt, endsige grundigt).

For evolutionisterne består den menneskelige natur af en stribe *universalier*, dvs. træk, der kendetegner alle mennesker og menneskelige samfund. Disse universalier er en meget blandet kategori, som indeholder begreber som *konflikt*, *ægteskab* og *æstetik*,⁸ hvis fællestræk er, at de udspringer af den adaptive, menneskelige psykologi. Derimod påstår postmodernisterne (ifølge evolutionisterne), at der ikke er nogen fælles menneskelig natur men blot væsensforskellige *kulturer*, der ikke kan kommunikere sammen, men som til gengæld alle udgør ligeværdige perspektiver på verden.

Men denne "ontologiske kulturalisme" kendetegner langt fra alle postmodernister, og jeg er overbevist om, at hvis man stillede dem spørgsmålet på den rigtige måde, ville hovedparten frivilligt indrømme, at der findes fællesmenneskelige træk. Mange postmodernister er rigtignok kritiske over for begrebet "menneskelig natur",⁹ men det er de ikke af ontologiske eller psykologiske, men af politiske og videnskabelige grunde: politiske, fordi snak om en menneskelig natur hurtigt kan blive til moralisme; videnskabelige, fordi de synes, det er mere interessant at undersøge menneskeartens mangfoldige frembringelser end at pege på deres menneskelighed.

Evolutionisterne identificerer postmodernisterne, en notorisk upræcis kategori, med det konstruktivistiske projekt. Men konstruktivisme handler ikke om kulturernes uoverstigelige forskellighed, og det handler slet ikke om ontologi. Tværtimod, faktisk: Konstruktivisme er et epistemologisk projekt, der undersøger, hvordan mennesker konstruerer deres livsverden ud af de mest forunderlige materialer som hybrider af forestillinger, teknikker og nødvendigheder på tværs af selv de stærkeste skel: etnicitet, klasse, køn, osv. Som konstruktivist er jeg kun kulturrelativist og afstår således fra at "dømme mellem kulturerne", fordi jeg ikke mener, det er videnskabens opgave at bestemme, hvordan mennesker bør leve deres liv.

En konstruktivistisk litterat ville altså medgive evolutionisten, at de menneskelige samfund har mange fællestræk, universalier. Men for litteraten er det mindre interessant at konstatere, at f.eks. kærligheden optræder overalt i litteraturen, end at se på de utallige forskellige måder, den optræder på. Det er helt klart, at litteraten kan forstå disse mange måder, fordi han "deler universaliet" kærlighed med andre mennesker. Men det er netop kun i denne begrænsede forstand, at den menneskelige naturs universalier er brugbare fra et litteraturvidenskabeligt perspektiv: som mulighedsbetingelser for at vi *kan* forstå litteraturen, i sig selv bidrager de intet derudover til forståelsen.

Hypoteser, fortolkninger og forklaringer

Litteratur og kultur bliver altså forståelig igennem sådanne universalier eller almenmenneskelige erfaringer. Men det er i sagens natur et banalt udsagn. At sige, at de er *biologiske* universalier, tilføjer intet til vores viden om dem, som de *opleves* og *repræsenteres* i litteratur. Jeg er overbevist om, at vi tænker og føler med hjernen i kroppen, men når jeg læser og skriver, er det med den *fænomenologiske* krop før den biologiske. Hvis læseoplevelsen, og bredere læsningens sociologi, ikke lever op til de biologiske forventninger, er det den biologiske læseteori, der har et forklaringsproblem – ikke fænomenologien. Men de litterære darwinister vil reformere litteraturvidenskaben, ikke kun fordi de mener, at biologi er meget vigtigt, men også fordi de mener, at gængse litterære metoder er uvidenskabelige og spekulative. Det, der er på spil, er altså ikke blot litteraturlæsningsens indhold, men især den måde, den begrundes på.

Jonathan Gottschall, f.eks., argumenterer ikke ueffent for, at inden for faktisk humanistisk forskning får teorien lov at dominere over metode, således at resultaterne savner objektivitet: "Litterære metoder står svagt i forhold til teorier – de synes praktisk taget ude af stand til at demonstrere, at teorierne er forkerte. Metodens opgave er ikke blot at demonstrere, at teorier er korrekte; metoden skal også holde teoriernes forklaringsgrådighed i ave. Litterær metodologi formår ikke at leve op til denne pligt: Teorien dominerer metoden." (Gottschall, *Literature*, 43). Problemet med litterære teorier er, at de ikke opstiller klare betingelser for falsifikation. Tværtimod sørger de via en række sofistiske greb, gerne sammenfattet under betegnelsen "dekonstruktion", for på forhånd at blokere for ethvert sandhedstjek.

7 Denne kritik forefindes et utal af steder, men den er mest udfoldet i Steve Pinkers *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*.

8 Alle tre eksempler er hentet fra antropologen Donald Browns liste, som Pinker citerer.

9 Mest berømt er nok Foucault, *Ordene og tingene*.

I forlængelse af Karl Poppers arbejde mener Gottschall derimod, at god videnskab forløber nogenlunde sådan her: Man starter med en hypotese, der på den ene eller anden måde kan forudsige eksperimentelle resultater. Derefter opstiller man et eller en række forsøg, der producerer resultater, som hypotesen "burde" kunne forudsige. Hvis et forsøg ikke lever op til forventningerne, kan man enten erklære hypotesen for falsk, eller man kan modificere den og så opstille yderligere forsøg (eller man kan vise, hvorfor forsøget alligevel var irrelevant og opstille et nyt).

Det er interessant, at Gottschall mener, at der ikke sker falsifikationer inden for humaniora – især når han nu lidt tidligere skriver, at "[i] modsætning til naturvidenskabernes langsomme men unægtelige fremskridt, producerer litterater sjældent viden, der kan modstå den næste generations kritik" (Gottschall, *Literature*, xi). Der er en række gode grunde til at afvise Gottschalls kritik. Man kunne pege på, at litterære studier omhandler betydning og ikke kvantificerbart materiale, eller at litterære studier gerne handler om unika, værker og i en vis forstand netop om det, der ikke lever op til generelle regler men på interessant vis afviger fra dem. Men i virkeligheden er det centrale problem med hans kritik, at *god* litteraturvidenskab faktisk arbejder med hypoteser og falsifikation.

Det er sandt nok, at dette arbejde sjældent indgår som en formel del af præsentationen af arbejdet (den færdige artikel, f.eks.). Men det ændrer ikke på, at man i det faktiske arbejde med tekst benytter sig af løbende forestillinger om, hvad man vil finde i teksten. Når så eksemplerne ikke lever op til ens forventninger, og det gør de jo aldrig helt, ændrer man sin forestilling (osv.). Det er jo også derfor, den kommende generation vil modificere forestillingerne: De peger på det, der var blevet overset. Det betyder indlysende ikke, at der er noget galt med at eksplicite sine hypoteser – eller for den sags skyld at indrømme, når data ikke bekræfter dem. Tværtimod kunne litterater, som Franco Moretti gør opmærksom på, sagtens blive bedre til at indrømme deres teories utilstrækkelighed, når materialet forekommer paradoksalt.¹⁰ Problemet er altså ikke så meget, at der mangler hypoteser og kriterier for falsifikation, som at de ikke fremgår tydeligt nok – men det er et stilistisk problem.

I øvrigt er Gottschalls projekt interessant. Han argumenterer i diplomatiske vendinger for, at kvantitative undersøgelser har meget at give til litteraturforskningen. Litteraturvidenskab beskæftiger sig meget med fortolkninger, skriver han, og ikke tilstrækkeligt med forklaringer. Hvor fortolkningen søger at forstå, hvad det, der står, betyder, vil forklaringen vide, hvorfor det står der. Forklaring handler om, hvilke vilkår der gør, at der står, som der gør – altså om kausalitet i én eller anden forstand, hvilket betyder, at en serie af forklaringer skal være indbyrdes *kompatible*. Anderledes med fortolkningen: Idet den beskæftiger sig med temaer snarere end med årsager, er kriteriet ikke så meget kompatibilitet som *relevans*. En serie af tematiseringer af den samme tekst kan være nok så divergerende og stadig alle være sande.

Til gengæld skal enhver fortolkning være kompatibel med alle gyldige forklaringer. Hvis det ikke er tilfældet, har vi at gøre med en misforståelse (eller en overfortolkning). Således danner en serie af forklaringer rammerne for en fortolkning, og det er her, litteraturvidenskab ifølge Gottschall har fejlet: "[I de sidste fire årtiers litteraturvidenskab] har hele projektet været koncentreret ikke om at indsnævre feltet af muligheder, men om at udvide horisonterne" (Gottschal, *Literature*, 89). Hvis vi tilgiver ham denne overdrivelse som en emfase, kan der være noget om det. Der er nok en tendens til at prioritere fortolkningens frihed over forklaringernes stringens. Tilsvarende kan der også findes mange eksempler på, at fortolkningen får lov at stå som en forklaring, således at tematikken så at sige beviser sig selv uden at kræve sandsynliggørelse (ligesom andre litteraters fortolkninger citeres som autoritative, så der opstår hele kæder af tematiseringer, der aldrig rigtig har fået en forklarende ramme).

Men er det et nyt fænomen – "de sidste fire årtier"? Nej, og det er heller ikke et universelt problem. Jeg tror bestemt, at kvantitative metoder har meget at give litteraturvidenskab, men de kommer aldrig til at "erstatte" fortolkninger med forklaringer. Fortolkninger er og bliver delvist spekulative, selvom man selvfølgelig altid kan og skal stræbe efter at sandsynliggøre dem. Men fortolkningen er litteraturvidenskabens livsblod, fordi det er den, der kan vise, hvad der er *på spil* i en tekst. Dvs. hvilke bekymringer, hensyn, forestillinger, begær og energier der strukturerer og animerer den. Derfor er en god forklaring heller ikke bare en forklaring, der, som Gottschall vil, indsnævrer de mulige læsninger, men også en, der åbner for uforudsete tolkningsmuligheder. Som Moretti skriver om sit forklarende arbejde med landkort: "Et godt kort er tusind ord værd, siger kartografer, og de har ret: For det producerer tusind ord; det skaber tvivl, idéer. Det stiller nye spørgsmål, og det tvinger dig til at lede efter nye svar." (Moretti, *Atlas*, 3-4). Sådan er tekst.

Læsning og kognition

Min anke mod Gottschall og de darwinistiske litterater er nu ikke så meget deres betoning af forklaringer men nærmere deres forståelse af, hvad der gælder som en forklaring. For dem er en forklaring først gyldig, når den kan føres tilbage til en teori inden for hjernevidenskab, evolutionær psykologi eller i det mindste kognitive studier: altså til den almenmenneskelige psykologi, som den udlægges i disse felter. Hvad præcis denne forklaring skal forklare, er til dels forskelligt fra evolutionist til evolutionist. For nogle er det de fiktive karakterers adfærd, for andre er det læseakten eller forfatteren selv – for visse synes det at være lidt af hvert. Men skønt evolutionisterne altså går i delvist forskellige retninger her, ville de alle, tror jeg, godkende Gottschalls formulering: "Litteratens emne er i sidste ende menneskets sind – det sind der er litteraturens skaber, emne og publikum." (*Literature*, 17).

Det er enten en fuldstændig banal pointe – litteraturvidenskab handler om menneskers litteratur – eller det er forkert. Litteraturvidenskab er studiet "i sidste ende" af litteratur, dvs. tekst og de former, tekster antager. Bøger er ganske vist

10 "Problemer uden løsninger er lige præcis det, vi mangler i vores felt, hvor vi kun stiller de spørgsmål, vi allerede kan besvare." (Moretti, *Trees*, 86). Vedr. Moretti og videnskabsteori se (Houe).

fyldt med mennesker, og vi kan som private læsere utvivlsomt lære noget om os selv ved at læse dem. Men det *videnskabeligt* afgørende er det specifikke billede af mennesker, der optræder i en bestemt tekst, og ikke hvorvidt dette billede lever op til nogen bestemt antropologisk model, hvor sand den end måtte være. Karakterer er efterligninger og har ikke hjerner. Netop fordi forfattere (såvel som psykologer) kan og vil misforstå, forvanske og forvride den menneskelige natur, er det teksternes egne psykologier, litterater tager sig af. Eller rettere: forskellene i og mellem disse psykologier.

En psykologi tilskriver mennesker et spektrum af adfærd rettere end en bestemt adfærd. Men der er ingen grund til at antage, at spektrummet af adfærd i litteratur er sammenfaldende med spektrummet af faktisk menneskelig adfærd, som f.eks. den evolutionære psykologi beskriver den. Tværtimod bevæger litteraturen sig gerne uden for noget normalspektrum, ligesom den ofte prioriterer dele af spektret over andre. Lidt ligesom et normalt menneskes liv består af hverdage, mens historier ofte handler om det dramatiske og om undtagelsen. At insistere på, at en tekst skal bekræfte en teori om den menneskelige natur, er at "læse noget ind i teksten", og det er uvidenskabeligt. En evolutionær forklaring er med andre ord ikke tilstrækkelig til at give en god litterær forklaring.

Endda mere radikalt er det at påstå, som evolutionisterne til tider synes at gøre, at litteratur som "form" udspringer af den menneskelige natur. Kun mennesker har litteratur, lyder argumentet, altså må litteratur være et resultat (evt. et biprodukt) af den menneskelige evolution. Men litteratur er underlagt lovmæssigheder og forhold, der ikke er menneskelige (eller for den sags skyld umenneskelige), men som kommer af litteraturens egen mediemæssige, tekstuelle og fortællende karakter. Ligesom andre menneskelige aktiviteter, såsom tøjvask eller origami, sætter tekst vilkår, der kommer af tekstens egen materialitet og ikke af menneskets.

Litteratur er ikke, som Wilson implicerede, en udvækst på den menneskelige hjerne – det er en opdagelse, vi har gjort med vores hjerner. Tilsvarende handler fortællinger utvivlsomt ofte om mennesker, men de er også historier, når de handler om fugle. Historier er lineære, kausale og interessante, ikke som et produkt af vores hjerner, men fordi og for så vidt virkeligheden er det. Historier er forståelige for os, fordi vi besidder det menneskelige udstyr, men det betyder ikke, at "fortælling" er skabt i menneskets billede. Historier har deres egen logik og sine egne egenskaber – og studiet af dem er ikke psykologi men må foregå på historienes egne præmisser.

Adfærd i bøger og bøgernes adfærd er ikke biologiske størrelser, de er litterære. At denne adfærd optræder, skal klart forklares med udgangspunkt i vores kropslige følelser, men det er en meget begrænset indsigt. Vi har med andre ord ikke brug for en kognitiv litteraturteori, med mindre den kan lære os noget nyt om det, der faktisk står i litterære tekster. Det betyder ikke, at man kan komme uden om den læsende krop (enten ved at henvise til noget "højere" eller ved at betragte teksten som "ren" semiotik). Her lover en kognitiv tilgang at kunne befri læsningen for metafysik ved at skære alt det væk, der ikke kan undersøges. Det ville klart være

interessant at kunne betragte hjernen læse, men det er indtil videre kun noget, vi er blevet lovet: Den darwinistiske litteraturteori har stadig ikke leveret noget substantielt.

Det skyldes utvivlsomt, at darwinisterne insisterer på, at deres opgave er at "oversætte" litteraturen til evolutionære termer. Men det betyder, at store mængder tekst går tabt, fordi den falder uden for det evolutionære perspektiv. Det er fra et videnskabeligt, metodologisk perspektiv meget uheldigt. Kan vi isolere et litterært fænomen (betydning, motiv, stil, form, osv.), findes det – der er ikke nogen dybere "naturlighed" i teksten end den selv.

Læser og betydning

Det burde nu være klart, at jeg ikke opponerer mod biologiske læsninger som sådan. Det afgørende er, at disse læsningers videnskabelighed skal vurderes på samme måde som alle andre læsninger – nemlig i forhold til tekst og ikke i forhold til neodarwinistisk ortodoksi. Lad mig give et eksempel. Brian Boyds *On the Origins of Stories* tager som udgangspunkt, at litteratur er en meddelelse fra en forfatter til en læser, og at den er et produkt af "kognitiv leg". Det afgørende i denne produktion er at se "forfattere og publikum som strateger: forfattere der prøver at vinde publikums opmærksomhed, publikum der altid er parat til at vende tankerne mod deres egne interesser, når forfatterens tag i deres opmærksomhed svækkes." (Boyd 233).

Problemet er ikke modellen, og jeg er fuldkommen enig med Boyd i, at litterater beskæftiger sig for lidt med attraktioner,¹¹ altså disse elementer der holder læseren interesseret (og skaffer yderligere læsere i øvrigt). Problemet er, at modellen ikke behøver nogen støtte fra et biologisk perspektiv, og at det biologiske perspektiv ikke giver noget til modellen. Med det mener jeg, at vi udmærket kan forstå forfatterens strategiske status uden at begynde at sætte os ind i hans biologiske særegenhed. Forfatterens valg er kun biologiske i en meget abstrakt forstand – de er netop strategiske eller æstetiske og bør rimeligvis behandles som sådan. Attraktioner ville ikke være tiltrækkende uden biologi, men det betyder ingenting, at det er nødvendigt at beskrive dem i biologiske termer.

Det sjove er, at Boyd ikke helt indser de teoretiske konsekvenser af at betragte en forfatter som en strategisk position, nemlig at forfatteren så at sige "opløses" i sine strategiske valg og således erstattes af læseren som den meningsgivende funktion. Vi kan ikke vide præcis, hvad en forfatter vil sige, ud over hvad han har sagt: Derimod kan vi se, at de valg, teksten består af, giver spektrummet af muligheder for læsning. Vi forventer rigtignok af en tekst, at den giver mening, og implicerer

11 "For at fastholde et publikum i en verden af ting, der konkurrer om vores opmærksomhed, er en forfatter nødt til at være en opfindsom intuitiv psykolog. Ikke desto mindre har kritik tenderet til at underspille den 'blotte' evne til at vække og fastholde opmærksomhed." (Boyd 232). Jeg har begrebet "attraktion" fra filmhistorikeren Tom Gunning.

således en “stemme” – men det er mere, fordi det er en forudsætning for al kommunikation, end pga. en specifik forfatter. Det betyder ikke, at alle læsninger er mulige eller lige gode. Men det betyder, at det ikke er forfatterens *mening* med at skrive teksten, der er det afgørende – det er derimod den tekst, han faktisk fik frembragt.

Når man skal vurdere rimeligheden af en fortolkning, gør man det altså ikke med henvisning til en forfatter, men til læsere. Det vil sige, at man stiller teksten i forhold til andre (relevante) tekster og forsøger at triangulere et spektrum af læsninger. Det er det, der kaldes “intertekstualitet”. Evolutionisterne forbinder gerne dette ord med “postmodernismen” og især Roland Barthes’ idé om “forfatterens død”,¹² således at intertekstualitet bliver en ontologisk påstand om, at tekster skriver sig selv – eller endnu værre: ikke kan referere til virkeligheden men kun til andre tekster. Derimod har ordet for mig først og fremmest en videnskabsteoretisk betydning. Det indebærer altid at forstå tekster som variationer af tidligere tekster, idet disse var de værktøjer, forfatteren havde ved hånden, ligesom det var disse tekster, der udgjorde potentielle læsers “læsekundskab”. Stil, tema, motiver og narrativ: Alle disse forandrer sig i bittesmå (og en gang i mellem store) skridt fra tekst til tekst. Intertekstualitet er altså et regulativt princip for videnskabelig omgang med tekster: at man begrundet rammen for en fortolkning af mening med henvisning til andre tekster.

Historicitet og biologi

Det videnskabeligt interessante spørgsmål bliver altså: Hvilke tekster er (i forhold til en given tekst) relevante for en sådan begrundelse? Det er her, evolutionisten vil insistere på, at tekster til alle tider har handlet om de samme ting: kærlighed, strid, familie, osv. Altså bør kriteriet for relevans være tematisk. Det er der bestemt noget om, men vi kan ikke se bort fra, at tekster handler om disse ting *på forskellig vis*, og at de også handler om alt muligt andet, mindre tidløst. Hvis vi vil forstå de strategiske valg, der tages i en tekst i forhold til en læser, er vi nødt til at sætte os ind i, hvilke andre strategiske valg der var til rådighed samme sted og til samme tid. Altså må vi tilføje to kriterier til det tematiske: *samtidighed og lokalitet*.

Eksempelvis nyder krimien i disse dage en uhørt popularitet. Men inden vi med Boyd siger, at det skyldes genrens iboende kvaliteter og deres forhold til vores kognitive indretning, må vi først forstå, hvad en krimi er. Selvom vi kender til victorianske krimier, til ældgamle kinesiske krimier og til moderne krimier, kan vi ikke komme uden om, at deres popularitet såvel som deres form ændrer sig markant, når man følger dem gennem tid og fra sted til sted. Der er store forskelle mellem Sherlock Holmes, Dommer Di og Lisbeth Salander såvel som mellem de bøger, de optræder i. Så selvom fællestrækkene afgjort er bemærkelsesværdige, forklarer disse ikke forskellene – og slet ikke genrens varierende popularitet. Altså må vi, inden vi stiller os tilfreds med teksternes tematiske ligheder, forstå dem hver især

i deres eget spatiotemporale miljø som forskellige *konstruktioner*.

Som tidligere nævnt har ordet “konstruktion” det med at få naturalister til at se rødt. Men i de rette hænder er konstruktion ikke et ontologisk begreb, det er tværtimod en videnskabsteoretisk term. Det handler altså ikke om det værende selv, men om den måde, vi beskriver og forstår det på. Ligesom det gjaldt intertekstualitet, kan vi betragte konstruktivisme som et regulativt princip: De forestillinger om virkeligheden, vi møder i en tekst, skal ikke holdes op mod nogen videnskabelig verdensmodel, men skal beskrives, som de står.

“Konstrueret” betyder dog ikke “tilfældig”. Således kan vi se på ægteskabet og opdage, at i alle samfund er der en kodificering af forholdet mellem mand og kvinde. Det virker meget sandsynligt, at det skyldes et universelt, samfundsmæssigt behov for at regulere reproduktion og seksualitet, hvilket selvsagt er knyttet til vores biologi.¹³ Men ægteskabet er stadig en social konstruktion, dels fordi det også handler om en stribe andre ting, og dels fordi dets form ikke er tilsvarende universel. Formen er ikke tilfældig, for hvis ægteskab på tværs af samfund ikke havde vægtige fællestræk, så ville vi heller ikke kunne gruppere dem sammen som “ægteskab”. En bestemt konstruktion kunne måske være anderledes, men det betyder ikke, at dens form er vilkårlig i forhold til det, den konstruerer.

I forlængelse heraf må det påpeges, at konstruktioner ikke svæver frit i luften. De opstår, reproduceres og formidles i konkrete interaktioner eller aktiviteter, og de optages og indarbejdes i vores måder at tænke og formulere os på. Det betyder imidlertid ikke, at en konstruktion kan identificeres med en hjernestruktur, eller at konstruktivisme er et alternativ til neurofysiologi. Da Michel Foucault i *Ordene og tingene* beskrev de forskellige, diskontinuerte epistemer, skrev han ikke om kognition eller psykologi. Han snakkede derimod om epistemisk *praksis*: altså ikke om hvordan folk rent faktisk tænkte inde i deres hoveder, men hvordan de organiserede denne tænkning som kommunikerbar viden. Hvorvidt man kunne måle et episteme i en hjerneskanning, har intet at sige om rimeligheden af hans teorier – og det er derfor heller ikke det niveau, de kan kritiseres på.

Konstruktioner er ikke løgne, men de er heller ikke sandheder, vi skal eftervise med udefrakommende teori. De kan være usammenhængende, kritisable, praktiske, nødvendige – men sandhedskriteriet er, fra et tekstvidenskabeligt perspektiv, hvorvidt konstruktionen forefindes i materialet. Tekstuelle behov bliver tilfredsstillet på forskellig vis til forskellig tid, multipelt determineret, og disse forskelle er litteraturvidenskabens objekt. Det betyder, at vi må behandle og betragte dem i deres specificitet, konkretion mht. tid og sted – ellers bliver arbejdet med tekster uvidenskabeligt.

¹² Barthes 174-183.

¹³ Se eksempelvis Wilson, *On Human Nature*, 121-148.

Konklusion

Far og datter Barash skriver i *Madame Bovary's Ovaries*, at litteratur er “*ever true to life*”. (Barash og Barash 195). Hvad med den litteratur, der ikke er – er den ikke litteratur, og skal litteratur ignorere den? Vores fælles biologi er, lidt på linje med skriftsproget, utvivlsomt en mulighedsbetingelse for litteratur. Men at læse efter generne, som evolutionisterne vil, beror altid på en påstand om, at under tekstens overflade virker en anden logik, genetikens. Problemet er, som det altid er, når man forsøger at få tekster til at passe med en teori udefra, at der går tekst tabt, om hvilken man så må sige, at det er uden betydning, eller at det er undtagelsen, der bekræfter reglen – og så har man allerede droppet falsifikationskriteriet.

Derfor må man altid betragte en tekst som overflade og så, hvis man vil vise en underliggende logik, rekonstruere tekstens intertekstuelle rum, tematisk, lokalt og samtidigt. I modsætning til papir kan tekster ikke undergå kemisk analyse, der er ingen lakmestest. Der er ingen mulighed for kontrollerede, gentagelige forsøg. Arbejdet med tekster sætter sine egne vilkår – og de vilkår må man underlægge sig, hvis man vil bedrive litteraturvidenskab. De evolutionære indsigter er utroligt værdifulde, om end til tider diskutabile, men de kan ikke danne basis for en litteraturteori.

LITTERATURLISTE

- Austin, Michael. *Useful Fictions: Evolution, Anxiety, and the Origins of Literature*. Nebraska: University of Nebraska Press, 2010.
- Barash, David P. og Nanelle R. Barash. *Madame Bovary's Ovaries: A Darwinian Look at Literature*. New York: Bantam Dell, 2005.
- Barkow, Jerome H., Leda Cosmides og John Tooby. *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Barthes, Roland. *Forfatterens død og andre essays*. København: Gyldendal, 2004.
- Betzig, Laura L. (red.). *Human Nature: A Reader*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Boyd, Brian. *On the Origin of Stories: Evolution, Cognition, and Fiction*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.
- Brown, Donald. *Human Universals*. New York: McGraw-Hill, 1991.
- Carroll, Joseph. *Evolution and Literary Theory*. Missouri: University of Missouri Press, 1995.
- Carroll, Joseph. *Literary Darwinism: Evolution, Human Nature, and Literature*. London: Routledge, 2004.
- Carroll, Joseph. *Reading Human Nature: Literary Darwinism in Theory and Practice*. New York: State of New York Press, 2011.
- Darwin, Charles. *Arternes Oprindelse*. To bind. København: Christian Ejlers Forlag, 1967 [1859].
- Denner, Daniel. *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*. New York: Simon and Schuster, 1995.
- Dissanayake, Ellen. *Homo Aestheticus: Where Art Comes from and Why*. New York: Free Press, 1992.

- Foucault, Michel. *Ordene og Tingene: En arkæologi om humanvidenskaberne*. København: Det lille forlag, 2006.
- Frank, Robert H. *The Darwin Economy: Liberty Competition, and the Common Good*. Princeton: Princeton University Press, 2011.
- Fukuyama, Francis. *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. New York: Free Press, 1999.
- Gottschall, Jonathan. *Literature, Science, and a New Humanities*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
- Gottschall, Jonathan, og David Sloan Wilson. *The Literary Animal: Evolution and the Nature of Narrative*. Illinois: Northwestern University Press, 2005.
- Grodal, Torben Kragh. *Embodied Visions: Evolution, Emotion, Culture, and Film*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Gunning, Tom. “The Cinema of Attractions: Early Film, its Spectator and the Avant-Garde”. *Film and Theory: An Anthology*. New Jersey: Blackwell, 2000. 229-235.
- Hodgson, Geoffrey M. *Economics and Evolution: Bringing Life Back into Economics*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1997.
- Houe, Ulf. “Franco Moretti: Videnskabelighed og arbejdsetik”. *Trappe Tusind* 7 (2012): 30-37.
- Martindale, Colin, Paul Locher og Vladimir M. Petrov. *Evolutionary and Neurocognitive Approaches to Aesthetics, Creativity, and the Arts*. New York: Baywood, 2007.
- Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel, 1800-1900*. New York: Verso, 1999.
- Moretti, Franco. “Graphs, Maps, Trees – 1”. *New Left Review* 24 (2003): 67-93.
- Moretti, Franco. “The End of the Beginning”. *New Left Review* 41 (2006): 71-86.
- Pinker, Steven. *How the Mind Works*. New York: Norton, 1997.
- Pinker, Steven. *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. London: Penguin, 2003.
- Popper, Karl. *The Logic of Scientific Discovery*. New York: Routledge, 1992.
- Wilson, E.O. *Consilience: The Unity of Knowledge*. New York: Vintage Books, 1999.
- Wilson, E.O. *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge: Harvard University Press, 2000.
- Wilson, E.O. *On Human Nature*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.

